

našam prek tipk pisalnega stroja popoldneve in mačka Remusa tja, kjer edino še lahko je. Zdaj pa imam občutek dreka v ustih. Klavrno. Nemoč in priznanje nemoči. Pa še strahek za tale peklensko ogaben trenutek. Kakšen maček neki! Drek v ustih.

Od tistega večera mačka Remusa nisem nikdar več videl.

Beseda tujih avtorjev

O uporabni vrednosti literature kot blaga

Gerhard
Bauer

Iz nemške revije LiLi (Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik — Časopis za literarno vedo in lingvistiko, 1971), ki šteje med svojimi sodelavci ugledne osebnosti, kot sta Roman Jakobson in Max Bense, prinašamo v prevodu razpravo Gerharda Bauerja o nekaterih socioloških vidikih literature in njenega položaja v današnjem kapitalističnem, pa tudi socialističnem svetu. Avtor, ki očitno izhaja iz frankfurtske šole »kritičnega« marksizma, oplojenega z novo levico, poskuša dosledno uporabiti marksistične pojme za analizo zapletenega položaja literature v moderni industrijski družbi. Razprava odpira pomembne probleme, hkrati je pa poučen primer, kako je marksistična misel, ki želi biti zares dosledna, uspešnejša v konkretni analizi obstoječih razmer, da pa se v iskanju novih rešitev ne more docela izogniti abstraktni, utopični in deklarativni frazeologiji, zlasti kadar jo v tej smeri obremenjuje aktivistični patos nove leveice. Kljub temu je pa razprava zanimiv prispevek k osvetlitvi problemov, ki se odpirajo tudi pri nas z večjo vključitvijo literature v tržišče, s komercializacijo založb, avtorjev in tudi bralca.

Pojmovanje literature ali umetnosti sploh kot blaga med drugim blagom danes komajda še koga pretrese, prej se zdi ceneno. Ne moremo zanikati, kaj šele zavreči mnenje, da imajo vsi proizvodi v kapitalističnem gospodarstvu (pa tudi v socialističnem, ki še posluje z denarnim ekvivalentom) blagovni značaj, in sicer v skladu z doseženo stopnjo proizvodne in gospodarske koncentracije. Ne vprašujmo, kaj se v literaturi izmika temu blagovnemu značaju ali kaj mu nasprotuje. Kajti takšno kategorično zaničanje ekonomskih zvez samo prispeva k izmišljanju duhovne neodvisnosti literature, v praksi pa pomaga skrivati materialne interese za nedolžnim videzom ali pa po drugi strani čimbolj izrabljati pisatelje, ki se imajo za avtonomne. Mnogo važnejše je vprašanje, kaj je tisto na literarnem proizvodu, kar mu omogoča, da postane blago; torej katerim potrebam streže in kakšen je njegov odnos do že obstoječih potreb ali do tistih, ki jih je treba vzbuditi. Uporabna vrednost ni nekaj, kar bi lahko preprosto postavili kot nasprotje menjalni vrednosti, čeprav morda menjalna vrednost potiska uporabno v ozadje in jo razglaša za zmeraj manjšo. Vsekakor je uporabna vrednost temelj ekonomskega vrednotenja: proizvoda ne moreš prodati, če si kupci od njega ne obetajo nobene koristi. Samo po sebi se razume, da sodi tudi na videz nekoristna umetniška vrednost kakega pro-

izvoda, torej »brezinteresno« uganjanje, blišč in ugled umetnosti kot umetnosti k uporabni vrednosti, naj je takšna uporabnost še tako različna od racionalne ali smotne koristi enakih ali podobnih proizvodov. Blago je po Marxovi opredelitvi »stvar, ki s svojimi lastnostmi zadovoljuje kakršnekoli človeške potrebe. Narava teh potreb — to, ali izvirajo iz želodca ali iz domišljije — v stvari ničesar ne spremeni«.

Da bi lahko literatura postala blago, mora zadovoljevati stvarne ali namišljene potrebe — vendar se ne proizvaja zaradi teh potreb, ali vsaj ne samo in gotovo ne neposredno zaradi njih. Založnik si z njo ustvarja dobiček, avtor (vsaj kolikor živi od svojih spisov) vtrži z njo menjalno vrednost, s to pa nato v menjavi za drugo blago zadovoljuje svoje potrebe. Avtor in bralec sta si v današnjem procesu nastajanja literature ravno tako vsak-sebi, kot sta v kapitalističnem gospodarstvu odtrgana drug od drugega procesa proizvodnje in potrošnje, ki sta sicer sama po sebi povezana, po Marxu celo strukturno istovetna. Trg posreduje med pisateljem in porabniki napisanega; in to »posredovanje«, kamor spada tudi pridobivanje bralcev, analiza njihovih plasti in motivov, skrb za »public relations«, ofenziven boj za čim širši trg, učinkuje na obe strani vsekakor bolj diktatorsko, kot pa da bi kaj ugotavljalo in sporočalo, kaj šele povezovalo. Avtor v glavnem nima neposrednega stika z bralcem; kot skriti avtor komunicira s poprečnim potrošnikom, s tem izumom založbe ali vmesnih instanc, ki je samo predmet dražljajev in hkrati v resnici zares mogočna abstrakcija. Kljub temu imamo kar naprej opraviti s prepričanjem, in to opazimo tako pri kritikih literarnega obrata kot pri prevaranih žrtvah, da se pisatelj — povsem drugače kot na primer izdelovalec pretez ali salam — medtem ko proizvaja, notranje ukvarja z uporabno vrednostjo svojih proizvodov, torej s potrebo, ki jo je treba oskrbovati. Preveriti moramo, ali to stališče avtorju res daje celotno ali vsaj delno možnost za sporazumevanje z bralcem ali pa tudi to iluzijo trg spet izrablja; in še to, kakšne možnosti za spremembe in organizacijo imajo tisti avtorji, ki niso več zadovoljni s svojo vlogo prilagojenosti in hkratnega prilagajanja drugih.

Proizvodnja na literarnem področju je šla tehnično in gospodarsko nekako vzporedno s siceršnjim razvojem kapitalizma; knjigotrštvo se ravnokar poskuša vključiti. Koncentracija in oblikovanje oligopolizma in monopolizma v tisku in založništvu, racionalizacija zalaganja in razporejanja (zlasti knjižnih zbirk, romanov v zvezkih in žepnih zbirkah), vnaprejšnje načrtovanje, naročila avtorjem, izbira tém za še nenapisana dela, spreminjanje knjige iz poprej razmeroma redkega kosovnega blaga v serijsko normirani proizvod obrata, prehod reklame od zmedenega obnavljanja vsebine k hitro razumljivim »covers« in »sloganom« — vse to skupaj je naredilo iz proizvodnje knjig, brošur in časopisov ugledno, razmeroma trdno in poprečno do nadpoprečno donosno področje modernega kapitalizma.

Prva in seveda še nepogrešljiva faza te proizvodnje, izdelava rokopisa, je danes večinoma še na predindustrijski stopnji. Le v vseskozi kapitalizirani »tovarni romanov« pišejo tudi avtorji kot najeti mezdni delavci. Ta model se bo gotovo razširil na vsa tista področja, kjer je mogoče izdelati spis tako, da dosledno upoštevaš navodila in »recepte«. Do zdaj so še v večini avtorji, ki jih kaj takega ni zajelo; ti pišejo kot domači obrtniki, samostojno, kot »selfemploying labourer« (»za mezdnega delavca uporabljaja

sam sebe kot svoj lastni kapital») in prodajajo svoj proizvod (že dokončanega ali vnaprej) »založniku«, ki šele v svojem obratu naredi iz te surovine industrijski proizvod in z delom svojih uslužbencev iztisne iz njega večjo vrednost.

Toda vprašanje je, če ta formalna samostojnost dejansko varuje avtorja pred napredujočo industrializacijo in ali res neogibno ne pride v roke denarno močnejšega vodstva kapitalističnega obrata in s tem trga, podobno kot mnogi podobni »samostojni« dobavitelji velike industrije. V prid drugi domnevi govori objektivno dana potreba industrije zavesti po ekspanziji, po zmeraj hitrejšem ritmu mode in obrabe, po ostrejši in bolj racionalni izrabi vseh virov, tudi psihičnih, duhovnih in čustvenih. Skupna količina založniških proizvodov se vsekakor ravna po založniškem računu, to je po oceni tržne kapacitete, ne pa po ponudbi dobrih ali tudi samo tiska vrednih rokopisov. Tudi jajčni trg se ne ravna po tem, koliko jajc znesejo svobodno ustvarjajoče kokoši.

Posamezen avtor se lahko vključi v ta tok ali pa mu nasprotuje. Samo da ravno kot posameznik nikakor ni v ugodnem položaju, če hoče vztrajati v odporu. Če želi prodajati svoje proizvode po najugodnejši ceni, konča v vsakem primeru v dolgoletni (tudi dosmrtni) zvesti zadolženosti eni založbi, potem ko je pač izrabil ali zavrgel konkurenčne možnosti. Če hoče biti deležen kulturnih nagrad, ki dodatno subvencionirajo in pospešujejo prodajo, mora iskati stik z vplivno reklamno agencijo, ki potem vpliva tudi nanj. Če ni neomejeno mnogostranski, kar so današnji pisci redkokdaj, bo kmalu prisiljen ponavljati svoje začetne uspehe prav do stereotipnosti, da bi si gmotno in duhovno utrdil kariero. Čisti »izraz« postane meščanski »poklic«. Če že avtor sam ni odvisen od plačila, pa je vsekakor odvisen od dobička, ki ga poskuša založnik iztisniti iz predelave njegovega rokopisa.

Nekaj več možnosti za razmah ima, če je njegov obstoj zavarovan z zaposlitvijo zunaj komercialnega literarnega obrata, če torej ni vezan na prodajo svojih knjig. Toda tudi te zaposlitve, večinoma pri državnih ali spet komercialnih kulturnih in komunikacijskih ustanovah, mu prinašajo dodatne odvisnosti, dolžnost, da pazi na kaj ali stilizira. Še bolj zaviralna od grobih in razmeroma redkih neposrednih posegov, kot so predpisi in prepovedi, je notranja prilagoditev na odvisnost bodisi od samih kapitalistov ali od države: ko mu postanejo ekonomski odnosi nekaj naravnega, ko pogosto nezavedno prevzame disciplinske naloge ali opravila, ki nevtralizirajo ali ideološko omejujejo v korist tistih, ki ga zaposlujejo in ki deli z njimi dobiček. (Pri tem veljajo ugled in umetniški ali znanstveni uspeh kot ekvivalent denarja, saj imajo enako prilagoditveno in podkupovalno vlogo, večinoma so tudi neposredno pretopljivi v denar.) Te odvisnosti same po sebi ne gre kritizirati s stališča idealnega »svobodnega« pisatelja, kajti to svobodo samo je ustvaril šele trg in je ni mogoče idealistično ohranjati zoper nadaljnji ekonomski razvoj. Bolj zaslužijo kritiko posledice te odvisnosti, ki se kažejo v literarnih delih, svojevoljnost in naivnost, s katero ta dela objektivno krepijo vladajoče interese in jih, celo kadar jih skeptično preprosojajo, vključujejo v javno zavest in vedenje.

Ni dvoma, da literatura v celoti ravno tako oskrbuje in hrani stvarne potrebe, kakor tudi ustvarja nove, bodisi resnične bodisi namišljene. Toda te potrebe niso nikoli same na sebi otipljive in oddvojljive, mnogo manj trdne so kakor lakota in spolni nagon, ki se sicer glede na obliko zadovoljevanja tudi po svoje spreminjata in oblikujeta. Literarno potrjevanje, za-

dovoljevanje, vzburljanje in odpiranje novega potekajo v predstavah, kot sprejeti in sproizvedeni videz. Temeljijo na osnovni delitvi dela, ločitvi in osamosvojitvi duhovne, domišljajske dejavnosti od telesne, ki predeluje naravo, in ponavljajo v vsakem dejanju to ločitev in zaobljubo po njihovem mnenju »višjemu«, »pravemu« humanemu svetu predstav. »Kultura« se je že zdavnaj osamosvojila iz nižin materialnega procesa, toda zmeraj znova mora poviševati sama sebe, kar nikakor ni naraven ali racionalen, pač pa tradicionalen pojav, in s tem zmeraj znova sankcionirati obstoječi nekulturni in neduhovni proizvodni sistem. Literatura je v našem času in prostoru izključno del dejavnosti v prostem času in je zato kot kompenzacija, ampak res samo kot kompenzacija, v zvezi z delom, njegovo fizično in psihično izrabo, njegovo organizacijo in oblastništvom.

Kompenzacijska vloga literature v odnosu do dela in delitve dela je zanj ravn tako konstitutivna kot dvomljiva, mnogi avtorji jo tajijo ali pa je v svoji naivnosti ne vidijo. To, kar z dobro vestjo pišejo za »svobodne« ljudi ali za potrošnike ne glede na njihov specializirani poklic, dobi svoj stvarni pomen šele s tem, da je to de facto, celo proti namenu piscev, vendar že pod njihovimi peresi, namenjeno nesvobodnim specialistom od delavcev do managerjev, nekaterim na videz svobodnim, ki živijo od subvencij, in neznansko maloštevilnim svobodno ukazujočim. Po Sartru osrednji motiv literature, da se hoče človek občutiti kot nekaj »bistvenega« v razmerju do okolja in soljudi, ima to osrednje mesto samo zato, ker so ljudje dejansko postali nebistven privesek pisarniških in tovarniških strojev in si morajo pri-skrbeti nepogrešljiv občutek kakršnekoli bistvenosti vsaj fiktivno. Tudi ko človek teži k temu, da bi bil oseba ali preprosto on sam, se ta težnja hkrati zadovoljuje in potvarja s tem, ko mu za fiktivno identifikacijo ponujajo njegov drugi, izmišljeni »jaz«. Človek, ki je v svojih stvarnih možnostih ozko omejen, tako fiktivno pomirja in hkrati frustrira svoje potrebe po napetosti (ali dražilu) in sprostitvi (»razpoloženju«, razvedrilu, zabavi), po dejavnosti, dogajanju, povezanosti in po nečem drugem, kot pa je racionalizirana vsakdanjost (pustolovščine in zločin). Svojo odvisno vlogo stilizira v nekaj odločujočega in zvišenega, postavlja se na mesto, kjer se lahko dela »ustvarjalnega« in »dinamičnega«. Literatura z nadomestki zadovoljuje predvsem v življenju zmeraj prikrajšano poželenje po sreči, po spolnosti, po skladnosti z »naravo« (to si zamišlja kot ideal, kot nasprotje totalno obvladani naravi) in po človeški, človeka vredni družbi. Teh potreb ne smemo kritizirati: nujne so in upravičene, v svoji manipulirani, postvarjeni, regresivni zunanji obliki so le nasilne posledice ali izrastki poznokapitalistične oblike proizvodnje. Predmet kritike je lahko samo manipulacija s temi potrebami. K tej manipulaciji med drugim opazno prispeva literatura: s tem da ima potrebe, ki so družbeno-zgodovinsko izoblikovane, za naravne in jim streže v njihovi vsakokratni obliki; ko jih ne preiskuje kot rezultat proizvodnje, ampak jih ima za konstante potrošniškega odnosa in jih s tem krepi; ko jim sploh streže, toda samo s fikcijami (iz nekega večinoma boljšega ali odločnejšega ali jasnejšega sveta), torej ko vztrajno vzdržuje lakoto po stvarni zadovoljitvi in jo vztrajno ohranja daleč od stvarne zadovoljitve. Uporabna vrednost literature kot navideznega potrošnega predmeta postane tudi sama prijemališče in sredstvo manipulacije, kavelj, v katerega se zatakne potrošnik in ob njem cepeta. Namesto da bi ta uporabna vrednost premagovala tržno pogojeno razdvojenost med avtor-

jem in bralcem, pomaga v svoji tržno korumpirani obliki ohranjati bralca v njegovi osamljenosti in nemoči in tudi v avtorju, če ne pozna bralca v nobeni drugi vlogi, krepi to usodno interpretacijo tega, kar od njega pričakujejo bralci.

Seveda ni vsa literatura takšno navidezno in afirmativno zadovoljevanje deformiranih potreb. Literatura ima prav toliko opraviti s kritiko, protestom in odporom zoper deformacije; pri oblikovanju in razširjanju takšne kritike igra pomembno vlogo. Braniti se, se jeziti, odkrivati napake in jih obkladati z ostrimi besedami — vse to očitno tudi izpolnjuje neko potrebo, ta pa postaja morda ob vse večjem psihičnem in socialnem pritisku v naših delovnih razmerah močnejša kot pa potreba po umiku v fiktivno srečo.

Ker ima torej tudi takšna kritika svojo uporabno vrednost in se lahko popraševanje po nji ob spretni ponudbi poveča, ne gre v prodajo prav nič teže od tolažbe, čeprav še ne tako množično. Med uporabno vrednostjo tega potrošnega predmeta in trgovanjem z njim pa je razkorak: opisa obstoječega nemira ni mogoče ravno tako prežvečiti in zmeraj znova napolnjevati z reprodukcijami, ki variirajo isto temo, kot pa iluzijo mirnega zadovoljstva. Avtor in trg sta sicer dosegla svoj cilj, če so potrošniki sprejeli avtorjevo kritiko, to je, če so jo kupili in je prodrla v svet njihovega vedenja ali zavesti. Za porabnika pa nasprotno še ni vsega konec s tem, da si intelektualno osvoji kritične informacije, in tudi ne z izoblikovanjem kritične zavesti. To, kar odkriva literarni proizvod kot napačno, noro, škodljivo ali razdiralno, hoče porabnik — kolikor soglaša in mu to potrjuje njegova izkušnja — videti ne samo napadeno z besedami, ampak tudi spremenjeno, odstranjeno ali vsaj spodbijano z dejanji. In ne samo, da naj to objektivno spodbija kdorkoli: porabnik hoče sam, med branjem in po njem, in ne samo kot bralec, pripomoči k potrebnim spremembam in je prikrajšan, če tekst ne dá napotka, kako v praksi uresničiti njegova dognanja, ali pa se takšnemu prenosu v prakso kot čisti literarni tekst naravnost odreka.

Takšen pogled na razdelitev vlog med proizvajalce in porabnike je vsekakor v nasprotju s samozavestjo in iz te potekajočim izkustvom številnih kritičnih avtorjev. Imajo se za tiste, ki vztrajno, z vsemi literarnimi spretnostmi pozivajo k spremembi, nadlegujejo televizijsko, gledališko in čitajoče občinstvo, ga hočejo prizadeti in zmeraj znova zadevajo ob zid neobčutljivega potrošniškega vedenja. Tu ne bomo dvomili o njihovi dobri volji. Vendar ostaja ta volja (s pomočjo literarnih zahtev razvijati tudi še lastno dejavnost bralcev) na ponudniški strani kupnih odnosov, prav tako kot same zahteve, in v večini primerov ne more premagati tržno pogojene ločitve avtorja od porabnika. Kritični pisec oblikuje svoje modele namreč s pomočjo in v smislu svojega položaja v družbi delitve dela, položaja, ki je zunaj neposredne prisile in ukaza (in ki ga je dejansko ohranil ali pa je tak samo še na videz). Celo ko piše o delavcu, nameščencu ali lumpenproletarcu, razvija te modele za sebi enakega, za namišljenega človeka nasploh, ki ima dovolj časa, distance, intelektualnih moči in zmožnosti za skrbi, ki presegajo njegov obstoj. Seveda ne piše, če je na današnji ravni zavesti in tehnike, nič več samo za liberalno občinstvo, za »javnost«, sestavljeno iz razmišljajočih zasebnikov, kakršna je skoraj v celoti konstituirala kanonizirano literaturo od 18. stoletja do prvih desetletij 20. stoletja in povzročila sodbo, da je literatura eo ipso meščanska. Ampak tudi kadar je pisatelj pripravljen iti dlje, kot segajo potrebe in komunikacijske

oblike na ravni rezoniranja, računa navadno s svojimi bralci kot s posameznimi individui v vlogah samostojnih, razsodnih osebnosti, ki vedo za pravico in »zastopajo« določene interese. Današnji kritični pisatelj še zmeraj pošilja v svet razsvetljenstvo v slehernem pomenu besede. Glede na orjaško protirazsvetljenstvo, ki zaseda večino kanalov v industriji zavesti, izpolnjuje s tem važno nalogo, ki pa je prav tako neskončna kot Sizifova. Svoje koristno blago samo spravlja ob njegovo optimalno koristnost, ker ne vključuje v svoje delo tudi uporabnosti, ki bi jo to razsvetljenstvo lahko imelo za resnične bralce v njihovem stvarnem položaju.

Kritične spise in dela bi napravilo za njihove uporabnike zares uporabne šele tisto, kar bi bilo več kot pa samo dokazovanje očitnih krivic v skrajnih primerih ali celo v njihovem lastnem položaju: za uporabne bi jih napravil prodoren in verjeten dokaz, da je rešitev iz podrejenega in izkoriščanega stanja mogoča njim samim v določenih organizacijskih razmerah, ki jih lahko spoznajo in dojamejo. Glavni sovražnik učinkovitega razsvetljenstva ni neumnost ljudi (in zlasti ne kakšna naravna neumnost ali neumnost, »ki so je ljudje sami krivi«), ampak njihova dejanska nemoč, ki jo ohranja tudi pomanjkanje intelektualne dejavnosti, vendar nikakor ne samo to. Celotni bralci stripov in podobnih publikacij bi se mogli odreči svojemu ne samo ljubljenemu, temveč tudi v obilni meri zaničenemu berilu le tedaj, ampak res le tedaj, če bi lahko učinkovito spremenili svoj položaj, ki jih zmeraj znova frustrira in zavira. Že klasično razsvetljenstvo je videlo v znanju vprašanje poguma: bodi drzen in se zanesi na svojo lastno presojo. Danes, ko je treba razrešiti mnogo obsežnejše, bolj čvrsto organizirane interesne sodbe, kot pa so bile domnevno svojevoljne laži nekaterih duhovnikov in vladarjev, je razširitev neogibnega znanja neločljivo povezana s propagiranjem tega poguma, njegovega preskušanja v praktičnih, z lastnim položajem povezanih primerih. Rušilen učinek ima že sama napoved zahteve, naj imajo vsi tisti, ki so bili do zdaj samo potrošniki in izključeni od oblikovanja mnenj, pravico do jezika, sodbe, diskusije, načrtovanja in samostojne kooperacije, cilj vsega tega pa naj bi bil sprememba njihovih življenjskih razmer — sprememba literature samo toliko, kolikor prispeva k prvi. Stvarno bi osvobajala šele obsežna uveljavitev te zahteve, in ta se da komajda doseči samo z intelektualnimi sredstvi. Racionalno, tudi znanstveno utemeljeno prigovarjanje ne more razbiti razmeroma pogostne pregrade v zavesti delavcev, namreč predracionalne ambivalentne navezanosti na »njihov« obrat, ki jim — celo če ta obrat sovražijo in uvidijo njegovo izkoriščevalsko vlogo — onemogoča odločno dejavnost zoper obrat ali njegovo vodstvo. Seveda bi bilo pretirano pričakovati, da bi »literatura« veliko pripomogla k odstranitvi tega hromečega pojavi, ki je hkrati socialno in psihološko patološki. Čeprav so doslej le maloštevilni literarni proizvodi prispevali k temu, bi bila literarna sredstva ob pravilnem postopku vseskozi za to primerna: distanciranje, prelom, odtujitev od utečenega vedanja, kritično preverjanje njegovih posledic, prikaz in preskušanje alternativ, osveščanje lastnih interesov po ovinkih, prek kontrastov, v povezavi učinkov, in prav s tem sprostitve teh interesov iz njihove nepremične ujetosti v dosedanje neuspehe.

Takšna uporabna literatura, ki spreminja v dejanja lastne izkušnje potrošnikov in njihovo aktivnost vsaj v modelu še organizira, terja drugačne proizvodne metode in tudi deloma drugačne metode razširjanja, kot so se

izoblikovale v kapitalistični nuji. Kak model je vreden toliko, kolikor v določeni skupini ali plasti enako zainteresiranih, ki so točno spoznali svoj položaj, sproži praktičen, zavest spreminjajoč vpogled in porodi strategijo, s katero bi uveljavili svoja spoznanja in zahteve. Avtor je tako izrinjen iz vloge zgolj razpošiljalca in ponudnika. Sam se mora najprej učiti pri tej skupini in ne more tega, česar se je naučil, abstrahirati v splošno in povprečno. Še bolj mora preučevati pogoje sprejema in ga izboljšati po vse-skozi empiričnih ugotovitvah. Glede na to, kako velika in reprezentančna je nagovorjena plast po svojih dohodkih in interesih, bo imel še zmeraj znaten trg. Pogoj pa je, da temu trgu ni več samo do ustvarjanja večje vrednosti in da s tem trgom avtor ni več soočen le kot dobavitelj surovine za kapitalistično vnovčenje. Ko se sporazumeva s potrošniki (čeprav samo z eksemplaričnimi skupinami ali posamezniki), ko z njimi dela, ko postanejo tako tudi potrošniki soproizvajalci pri postavljanju in reševanju problema, zgubi trg svojo naknadno posredovalno vlogo in s tem svojo moč. V neposrednih akcijah, na primer v uličnem gledališču, je izključen; stenskih časopisov, napisov na zidovih in demonstrativnih parol, nastalih večinoma kolektivno in anonimno, ni mogoče plačati, z njimi se ne da trgovati (ali pa samo kot z naknadnimi dokumenti, iztrganimi iz sklopa, v katerem so učinkovali). Seveda ni nobena vsesplošna rešitev v tem, da se odrekamo plačilu za duhovni proizvod; kaj takega je smiselno predvsem kot hipni protest zoper potrženje vseh jezikovnih in fantazijskih proizvodov. Dokler obstaja kapitalistični trg in je pripravljen sleherno (še tako kritično) stvaritev vnovčiti, morajo tudi nekapitalistične gospodarske prodajne organizacije plačevati honorarje, ki dovoljujejo pisatelju, doslej imenovanemu svobodno, da v celoti porablja svojo duhovno silo za svoje — kot upamo — družbeno koristno delo. Pri izvajanju tega dela se pa pokaže, da je vzpostavljane samostojnega pisateljskega poklica (in torej eksistenčna gotovost za ta poklic) le zgodovinsko nujen izhod za silo. Da bi avtor proizvajal resnično uporabne spise, mora predvsem premagati dosledno ločevanje duhovnega dela od ročnega, in nato v okviru duhovnega dela združiti svoje umetniško področje vsaj s pedagoškim, znanstvenim, novinarskim, in to ne le v lastni osebi, kot praktikant in študent drugih delovnih področij, ampak tudi kot član mnogih proizvajalnih skupin. Pisalna miza bo verjetno tudi bodočemu avtorju nepogrešljiva, vendar ne več kot centrala, prek katere oddaja svoje intuitivne zamisli, ampak kot mesto za koordiniranje in pre-delovanje učinkovite, v stvarnih situacijah preizkušene strategije za kolektivno samoosvoboditev.

Za diskusijo ostane še zgodovinski ugovor: kaj ni vse to propaganda za anahronistično vrnitev od bolj napredne blagovne oblike k že preseženi, za zmeraj določeni »vrednoti«, in se torej zoper ekonomsko neogibni razvoj postavlja nazadnjaška, po vsebini romantična ideologija? V resnici ne bi bila predkapitalistična, nekako korporacijska organizacija literature nika-kršna smiselna in zlasti ne uspešna rešitev. Ne gre za to, da bi spet obnovili nekoč obstoječo uporabno vrednost, tudi ne nedvomno pomembno, zgodovinsko napredno, toda dejansko in očitno na manjšino omejeno uporabno vrednost razsvetljenske literature. Polno družbeno uporabno vrednost so v prejšnjih obdobjih še zmeraj zavirale ugled umetnosti, zavest njenega poslanstva, njena zasebnost in elitnost. Mogoča je šele, odkar je nastala javnost, ki ni nič več vezana na posest in izobrazbo, odkar je vzpostavljen totalno

egalitaren kapitalistični trg, in uresničena bo samo, kolikor bo oblikovala proti tej abstraktni, iluzorni javnosti in egalitarnosti stvarno, učinkovito javnost, zgrajeno iz različnih družbenih interesov. Tudi v svoji tehniki in metodi literatura ne more nazaj k solidnemu, »substancialnemu«, postvarja-jočemu prikazu, ki konservira »vrednote« v nadčasovnih okvirih. Lahko samo izgrajuje aktiven in aktivirajoč, udaren, agresiven odnos do porabnika, kakršen se pripravlja od 18. stoletja naprej in ga je ekspresionizem povzdignil v program, izgrajuje ga v totalno na učinek preračunamo obliko predlogov in sugestij, ki odseva tudi svoj lastni družbeni učinek. Ali je seveda s tem uresničen družbeni interes kot tak, torej splošna uporabna vrednost, ali pa se tako kot v vseh prejšnjih spremembah literarnega komunikativnega sistema oblikuje le še ena skupina poleg dosedanjih ali zoper nje, se ne da določiti samo za literaturo. Literatura lahko pri splošni spremembi samo součinkuje in ni niti samostojno področje niti gibalo celotnega gibanja. Vse je odvisno od tega, ali do zdaj tlačeni v svojem samosvobojanju vzpostavljajo le novo razredno gospodstvo ali hkrati, kot so predvideli klasiki in njihovi aktivni razlagalci za neko vsekakor bolj odmaknjeno prihodnost, osvobajajo celotno družbo.

Prevod D. K.